

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL GAMES IN THE TRAGEDY OF SOHRAB (Sohrab in the Framework of Eric Berne's Transactional Analysis)

HOJJAT ALLAH OMIDALI^{ID}

Associate Professor of Persian Language and Literature, Arak University, Arak, Iran. H-omidali@araku.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 11 Dec 2025</p> <p>Revision 2 Feb 2026</p> <p>Accepted 25 Feb 2026</p> <p>Published online 5 May 2026</p> <p>https://heroic.lj.ac.ir/article_734787.html</p> <p>Keywords: <i>Shahnameh</i>, Sohrab, Eric Berne, Transactional Analysis.</p>	<p>Transactional Analysis theory, with its focus on the three ego states-Parent, Adult, and Child-provides a systematic framework for analyzing personality and social interactions. This study aims to examine the behavior of Sohrab, the tragic character of Ferdowsi's <i>Shahnameh</i>, based on the theory, in order to identify the psychological roots of his actions in various situations, as well as the ramifications resulting from the imbalance among his ego states. Using this theoretical approach, the research investigates how Sohrab acts in different contexts, how he reveals himself through his behaviors, and what emotional and psychological tensions underlie those behaviors. The research method is descriptive-analytical, and the main questions are: According to Transactional Analysis theory, which of the three ego-state dimensions are reflected in Sohrab's behaviors? And what damages or contaminations can be observed in his actions? Findings indicate that Sohrab's behavior predominantly manifests the Child and Parent states. His Child state appears in his simplicity, hastiness, irrational decisions, and susceptibility to deception. On the other hand, the Parent state is reflected in his humiliating manner, excessive self-centeredness, and inclination toward violence. The absence of an effectively functioning Adult state-responsible for logical mediation-intensifies his internal conflicts and ultimately contributes to the tragedy of his death. Damages such as the Child-state contamination with anger and the Parent-state contamination with tendencies to belittle others disrupt his psychological balance and drive his actions toward destruction. This study emphasizes the importance of balance among ego states for an individual's adaptation to the environment and demonstrates how the lack of such balance in Sohrab's personality mirrors the psychological conflicts of human nature depicted in Ferdowsi's <i>Shahnameh</i>.</p>
<p>Cite this article: Omidal, H.A., (2026). The Role of Psychological Games in the Tragedy of Sohrab (Sohrab in the Framework of Eric Berne's Transactional Analysis), <i>Journal of Heroic Literature</i>, 3(5), pp: 1-24.</p>	
 <p>© 2026 "Authors retain the copyright and full publishing rights" doi: 10.22034/heroic.2026.3.5.01</p>	
<p>Publisher: Lorestan University</p>	

Introduction

The tragedy of Sohrab in Ferdowsi's *Shahnameh* stands as one of the most profound and influential epic narratives in Persian literature, consistently raising fundamental questions regarding the underlying causes of this catastrophe. Eric Berne's theory of transactional analysis, with its focus on the three ego states—Parent, Adult, and Child—offers a systematic framework for analyzing personality and human interactions. This theory is predicated on the assumption that human personality comprises these three states, each constituting a distinct source of thought, emotion, and behavior. The Child ego state embodies the emotions, needs, and spontaneous reactions rooted in childhood experiences. The Parent ego state reflects internalized behavioral patterns, beliefs, and values adopted from authority figures, and is further subdivided into the Controlling Parent and the Nurturing Parent. The Adult ego state functions as the rational, reality-based component of personality, serving as a mediator between the Parent and Child. Furthermore, the concept of contamination within this theory refers to the unnatural interference between ego states, which impairs the Adult's capacity for realistic analysis. The present study aims to scrutinize Sohrab's character through the lens of this theory to identify the psychological underpinnings of his actions across various situations and the pathologies arising from the imbalance among his ego states. The primary research question is: according to transactional analysis theory, which of the three dimensions of personality underlie Sohrab's behaviors, and what pathologies and contaminations are observable in his conduct?

Method

This research employs a descriptive-analytical method. The data were gathered through a meticulous examination of the verses pertaining to the character of Sohrab in Ferdowsi's *Shahnameh* (Khaleghi-Motlagh edition, Vol. 2). Data analysis was conducted based on the core concepts of Eric Berne's transactional analysis theory, encompassing the three ego states—Parent (with its subcategories of Controlling Parent and Nurturing Parent), Adult, and Child—as well as the concept of contamination among these states. To this end, Sohrab's actions, dialogues, and reactions in various narrative situations were extracted, classified, and analyzed according to these theoretical components.

Results

The findings indicate that Sohrab's behavior is predominantly manifested in the Child and Parent ego states, with the Adult state playing a notably diminished role in his personality structure. Sohrab's Child state is evident in three prominent characteristics: first, his naivety and susceptibility to deception, manifested in his encounters with Afrasiab's intrigue, Gordafarid's ruse, and his acceptance of Rostam's trick during their initial combat. Second, his impulsiveness and haste in decision-making, which, without adequate deliberation, led to unwise actions. Third, irrational decisions stemming from the dominance of emotions over rationality, observable in numerous instances throughout the narrative.

Sohrab's Parent ego state manifests in the two contrasting aspects of the Controlling Parent and the Nurturing Parent. The Controlling Parent (negative aspect) is revealed in behaviors such as humiliating and mocking Rostam and other adversaries, excessive self-glorification and self-aggrandizement, instilling fear and anxiety among the Iranian troops, rebuking Kay Kavus and uprooting his pavilion, and employing games of power and degradation to undermine opponents' morale. Conversely, the Nurturing Parent (positive aspect) is evident in behaviors like sparing Rostam during their first encounter and proposing peace and reconciliation, showing affection and seeking connection with Rostam, protecting the lives of his Turanian soldiers on the verge of death, offering solace and consolation despite profound personal suffering, and demonstrating a deep sense of responsibility towards his companions.

Although Sohrab's Adult state is observable in instances such as his praise of wisdom and truthfulness as accepted values, his logical reasoning regarding Rostam's necessary presence on the battlefield, his realistic assessment of situations, and his employment of strategic measures to acquire information, this state fails to exert significant influence during critical moments when confronted with powerful emotions. The pathological analysis of Sohrab's behavior based on transactional analysis theory reveals four primary types of pathology: his susceptibility to deception, stemming from the dominance of an approval-seeking Child and the influence of naively internalized Parental beliefs; his aggressiveness, arising from the eruption of the Critical Parent and the Adult's failure to regulate it; his pride and arrogance, resulting from Parent-Adult contamination where imposed beliefs supplant reality testing; and his anxiety and confusion, emanating from the conflict between Parent and Child, evident in the behavioral contradictions arising from his dual Iranian-Turanian identity. A crucial

point in the pathology of Sohrab's personality is the significant underdevelopment of the Adult ego state as the mediating agent; according to Berne's theory, the Adult is the sole state capable of managing Parent-Child conflicts through reality analysis. Due to incomplete psychological development and limited life experience, Sohrab never attained the necessary psychological maturity to effectively activate this state.

Conclusions

The research findings demonstrate that Sohrab's tragedy is not a mere accident or an inescapable fate, but rather the logical consequence of his psychological constitution and the social context that shaped him. Although Sohrab achieved physical maturity, he remained psychologically ensnared by the Child and Parent states throughout his life, failing to establish a healthy equilibrium between them. The predominance of the Child state is manifested in his naivety, gullibility, and impetuosity, exemplifying Child-Adult contamination. Sohrab's Parent state is also active in the opposing poles of Nurturing and Controlling, reflecting his internalized Parent. The Nurturing Parent is expressed through his compassion and sense of responsibility, while the Controlling Parent manifests in his pride and degradation of others. The study's most significant finding underscores the pivotal role of the Adult state as the mediating agent, a function severely underdeveloped in Sohrab's personality. The effective absence of this state prevented the management of conflicts between Parent and Child, leading to an escalation of internal tensions and ultimately culminating in the tragedy of his death. This research emphasizes the importance of balanced ego states for an individual's adaptation to their environment and illustrates how the lack of such balance in Sohrab's character reflects the broader spectrum of human psychological conflicts depicted in Ferdowsi's Shahnameh. Sohrab's elegy can be interpreted as a symbol of psychological disintegration resulting from the absence of balanced ego states, a theme resonating within Persian epic literature, demonstrating how dysfunctional developmental structures and a unidimensional cultural milieu can precipitate destructive behaviors in individuals.

نقش بازی‌های روانی در تراژدی سهراب

(سهراب در ترازوی رفتار متقابل اریک برن)

حجت‌اله امیدعلی^{id}

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌ها، دانشگاه اراک، اراک، ایران. h-omidali@araku.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	نظریه تحلیل تراکنشی با تمرکز بر سه حالت نفسانی «والد»، «بالغ» و «کودک»، چارچوبی نظام‌مند برای تحلیل شخصیت و تعاملات اجتماعی فراهم می‌کند. این پژوهش با هدف واکاوی رفتار سهراب، شخصیت تراژیک شاهنامه فردوسی، بر پایه این نظریه انجام شده است تا ریشه‌های روان‌شناختی کنش‌های او در موقعیت‌های مختلف و آلودگی‌های حاصل از عدم تعادل حالات نفسانی را شناسایی کند. این پژوهش بر مبنای این نظریه قصد دارد شخصیت سهراب را از جهت اینکه در موقعیت‌های مختلف چگونه عمل می‌کند و به چه روشی خود را در قالب رفتارهایش آشکار می‌نماید و رفتارهای او ریشه در چه تنش‌های روحی و روانی دارد، بررسی کند. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و سوال پژوهش: طبق نظریه تحلیل رفتار متقابل، رفتارهای سهراب مربوط کدام یک از ابعاد سه‌گانه شخصیت اوست؟ و چه آسیب‌ها و آلودگی‌هایی در رفتار او قابل مشاهده است؟ بررسی‌ها نشان می‌دهد رفتار سهراب عمدتاً در دو حالت کودک و والد نمود می‌یابد. حالت کودک او در سادگی، شتابزدگی، تصمیمات غیرمنطقی و فریب‌پذیری آشکار است. از سوی دیگر، حالت والد در رفتارهای تحقیرآمیز، خودبینی افراطی و تمایل به ایجاد خشونت بازتاب یافته است. فقدان عملکرد مؤثر حالت بالغ به عنوان واسطه‌گر منطقی، منجر به تشدید تنش‌های درونی و نهایتاً تراژدی مرگ او شده است. آسیب‌هایی مانند آلودگی بعد کودک به خشم و آلودگی بعد والد به تحقیر دیگران، تعادل روانی او را مختل کرده و کنش‌هایش را به سمت ویرانی سوق داده است. این پژوهش بر اهمیت تعادل حالات نفسانی در سازگاری فرد با محیط تأکید می‌کند و نشان می‌دهد چگونه فقدان این تعادل در شخصیت سهراب، بازتابی از تضادهای روانی انسان در شاهنامه فردوسی است.
تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۱ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۱۳ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۶ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۱۵	
 https://heroic.lu.ac.ir/article_734787.html	
کلیدواژه‌ها: شاهنامه، سهراب، اریک برن، تحلیل رفتار متقابل.	

استناد: امیدعلی، حجت‌اله، (۱۴۰۵)، نقش بازی‌های روانی در تراژدی سهراب (سهراب در ترازوی رفتار متقابل اریک برن)، دوفصلنامه ادبیات

پهلوانی، ۳ (۵)، ۱-۲۴.

۱. مقدمه

در ژرفای تراژدی‌های ادبیات جهان، شخصیت‌هایی وجود دارند که همچون آینه‌هایی شفاف، رازهای ناگفته روان آدمی را فریاد می‌زنند. سهراب، این چهره تابناک و زودگذر شاهنامه، یکی از آن اسطوره‌هایی است که با حضوری کوتاه، آتش هزاران پرسش را درباره روانشناسی رفتارهای انسانی برمی‌افروزد. اریک برن^۱، در نظریه تحلیل رفتار متقابل^۲ کلیدی را به دست پژوهشگران می‌دهد تا این رازها را بگشایند: حالات سه‌گانه نفسانی؛ برن با ترسیم سه حالت کودک^۳، بالغ^۴ و والد^۵، مرزهای نامرئی بین واکنش‌های غریزی و پاسخ‌های سنجیده را روشن می‌سازد. کودک درون، همان بخش سرکشی است که در طوفان هیجانات، عقل را به حاشیه می‌راند و فریاد می‌زند: همین حالا! در مقابل، بالغ، خردمند سرد و گرم چشیده‌ای است که پیش از هر کنش، ترازوی منطق را برمی‌گیرد. اما هنگامی که این دو با صدای بازتاب یافته والد که از میراث تربیت و جامعه شکل می‌گیرد، درمی‌آمیزند، نمایشی پیچیده از تعارضات روانی خلق می‌شود. برن باور داشت سلامت روان، زاییده تعادلی ظریف میان این سه‌گانه است؛ تعادلی که اگر برهم بخورد، تراژدی تنها یک قدم آنسو تر است. سوگنامه سهراب در شاهنامه، صحنه نبردی نفس‌گیر میان این حالات سه‌گانه است. او که در میانه میدان کشمکش هویت و قدرت ایستاده، فرصت نمی‌کند بالغ درونش را به میدان بیاورد. رفتارهایش گاه همچون کودکی شتابزده، اسیر خیال‌پردازی‌های کور می‌شود و گاه در قامت والدی سختگیر، دیگران را در آتش تحقیر می‌سوزاند. این پژوهش با واکاوی این نبرد درونی، می‌کوشد نشان دهد چگونه فقدان گفتگوی سازنده میان حالات نفسانی سهراب، سرنوشت او را به پرتگاه می‌کشاند و تصویری ماندگار از فروپاشی روانی را در ادبیات حماسی ترسیم می‌کند.

۱-۱. بیان مسأله و سؤالات پژوهش

نظریه تحلیل رفتار متقابل برای شناخت رفتار، احساس و ذهنیت افراد در بستر روابط شخصیت‌ها بسیار راهگشاست که در آن تصویری از ساختار روانی انسان‌ها ارائه می‌گردد و از الگوی سه‌گانه در تجزیه و تحلیل رفتارهای آدمی استفاده می‌شود. توصیفات دقیق فردوسی از زبان بدن، لحن گفتار، انتخاب واژگان و کنش‌های سهراب، همچون قطعه‌های پازلی است که ساختار روانی او را در تقابل بین حالات نفسانی آشکار می‌سازد اما آنچه این تراژدی را به اوج می‌رساند، حضور کم‌رنگ بالغ است؛ آن بخش از روان که می‌توانست میان هیجانات کور و آموزه‌های تحمیل شده، پلی از منطق بزند. این پژوهش با عبور از سطح داستان، به لایه‌های پنهان روان سهراب می‌نگرد و می‌پرسد: طبق نظریه تحلیل رفتار متقابل، رفتارهای سهراب مربوط به کدام یک از ابعاد سه‌گانه شخصیت اوست؟ و چه آسیبه‌ها و آلودگی‌هایی در رفتار او قابل مشاهده است؟

1. Eric Berne
2. Transactional Analysis
3. Child
4. Adult
5. Parent

۱-۲. روش تحقیق

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی است و روش‌های گردآوری اطلاعات با استفاده از منابع کتابخانه‌ای مانند استفاده از مقالات، کتاب‌ها و مراجعه به کتابخانه‌هاست.

۱-۳. پیشینه تحقیق

در پژوهش «تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌ها در داستان شیر و گاو از کلیله و دمنه» (رضی و حاجتی، ۱۳۹۱) با بررسی مؤلفه‌های تحلیل رفتار متقابل در داستان شیر و گاو نشان داده شده است که روابط میان شخصیت‌های آن از پیوستگی برخوردار است و روابط میان این شخصیت‌ها از نوع مکمل و سازنده بوده که در ادامه به تعامل از نوع متقاطع می‌انجامد و باعث بروز اختلال در رفتار می‌شود. در پژوهش «تحلیل رفتار متقابل جنبه بالغ و والد در شخصیت‌های داستانی مثنوی بر اساس نظریات اریک برن» (زری فام و همکاران، ۱۳۹۴) دو جنبه بالغ و والد در شخصیت‌های داستانی مثنوی بررسی شده است. سرخ‌های بُعد والد سرزنشگری، استفاده از نقاب برای موجه نشان دادن خود، حساب سود و زیان کردن حتی در عبادت، طرد کودک و... و بُعد بالغ رسیدن به مرحله من خوب هستم، دیگران خوب هستند، مبتنایدیشی، ایجاد تعادل میان کودک و والد و نترسیدن از مرگ، رضایت از تقدیرات الهی و... است. در پژوهش «نقد روانشناختی داستان موسی و شبان مثنوی از دیدگاه نظریه اریک برن» (حجاجی و زری فام، ۱۳۹۴) شبان نماینده بعد کودک است که با کوته‌بینی، ساده‌نگری و بازی‌گوشی بیراهه پیش می‌گیرد و از مسیر ترسیم شده کمال فاصله می‌گیرد. موسی نماد بُعد والد است که با تکرار آموزه‌های تقلیدی و سختگیری‌های متعصبانه، شبان را از خداوند دور می‌نماید. در پژوهش «بازی‌های پدریان و پسران در تاریخ بیهقی بر اساس نظریه بازی‌های اریک برن» (عمران‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۹) با آسیب‌شناسی روانی شخصیت‌ها، به تحلیل رفتار وزیران دربار غزنوی در تاریخ بیهقی بر کنش و کردار وزیران دربار غزنوی در تعامل و تقابل با دیگران تمرکز کرده و ضمن تصویر ابعاد وجودی آن‌ها، آلودگی‌های رفتاریشان را در روابط میان فردی و درون فردی شرح داده است. در پژوهش «تحلیل تراکشی جمشید در شاهنامه فردوسی بر اساس نظریه اریک برن» (امیدعلی، ۱۴۰۳) به بررسی ساختار شخصیت جمشید بر مبنای سه حالت نفسانی والد، بالغ و کودک در نظریه تحلیل رفتار متقابل پرداخته شده است. این پژوهش نشان می‌دهد که موفقیت‌های دوران فرمانروایی جمشید عمدتاً مرتبط با عملکرد مثبت حالت بالغ و والد حمایتگر اوست، در حالی که سقوط نهایی او ناشی از غلبه حالت والد منفی مانند غرور، تحقیر دیگران و آلودگی‌های بین این حالات نفسانی است. همچنین پژوهش «تحلیل رفتار متقابل در داستان رستم و اسفندیار بر اساس نظریه اریک برن» (واعظی و زیرک، ۱۳۹۹) نشان می‌دهد که هر دو شخصیت اگرچه در حالت‌های نفسانی اشتراکاتی دارند و از پندارهای نیک و اندیشه‌های خردمند، به خوبی سخن می‌رانند اما در تصمیم‌گیری‌های اساسی، کنش‌های خویش را بر اساس ابعاد مختلف وجودی خود تنظیم می‌کنند. در پژوهش «تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌ها بر اساس نظریه شخصیت برن در مرزبان نامه» (حسینی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹) حکایت روباه و خروس بررسی و ضمن تحلیل ابعاد شخصیتی و حالات روحی و روانی شخصیت‌های حکایت و تأثیر پیام‌های صادر شده از جانب دیگر

شخصیت‌ها بر همدیگر، به این نتیجه رسیده که روابط متقابل شخصیت‌ها از نوع متقاطع و رفتارها در جهت تأمین اهداف شخصی است که نهایتاً به اختلال در رفتار آنها منجر شده است. در پژوهش «بررسی روانکاوانه شخصیت‌های زال کیکاووس و رستم با رویکرد تحلیل رفتار متقابل» (هوشنگی و مددیان پاک، ۱۴۰۱) با تحلیل روابط متقابل در سه شخصیت زال، کیکاووس و رستم به چرایی شکل‌گیری تراژدی رستم و سهراب پرداخته و به این نتیجه رسیده است که اگر سطح بالغ روان شخصیت‌های داستان مهارت هدایت والد را داشت، شاکله روایت رستم و سهراب مسیر تراژدی را طی نمی‌کرد و غلبه جنبه والد در شخصیت کیکاووس و رستم و عدم حضور زال به عنوان بالغ، هسته اصلی شکل‌گیری این تراژدی به شمار می‌رود. در پژوهش «نقد و بررسی نارسایی‌های موجود در پیرنگ داستان رستم و سهراب» (رضایی دشت ارژنه و اله‌بخش‌زاده، ۱۴۰۳) با روش تحلیلی-توصیفی به بررسی سستی‌های پیرنگ در این داستان پرداخته شده است. نویسندگان با استناد به مواردی چون ازدواج یک‌شبه رستم با ته‌مین، مکتوم ماندن این ازدواج، نامه‌نگاری‌های رستم و ته‌مین و ناتوانی رستم در شناخت هویت سهراب، نتیجه می‌گیرند که ضعف‌های موجود در پیرنگ یا ناشی از تحریف‌های بعدی برای افزودن جذابیت‌های اخلاقی و داستانی است یا حاصل حذف‌های مکرری که خطوط اصلی داستان را مخدوش کرده است.

۲. مبانی نظری پژوهش

نظریه تحلیل رفتار متقابل که توسط اریک برن در دهه ۱۹۵۰ توسعه یافت، چارچوبی ساختاریافته برای بررسی تعاملات انسانی بر پایه سه حالت نفسانی «والد»، «بالغ» و «کودک» ارائه می‌کند. این نظریه بر این فرض استوار است که شخصیت انسان از این سه حالت تشکیل شده که هر یک منبعی مجزا برای تفکر، احساس و رفتار محسوب می‌شوند (برن، ۱۳۸۹: ۲۰). هریس در کتاب *ماندن در وضعیت آخر* این نظریه را بسط داده و تأکید می‌کند که این سه حالت «نه تنها بخشی کارکردی از شخصیت، بلکه حالاتی قابل مشاهده برای دیگران نیز هستند» (۱۴۰۲: ۲۸). تعادل یا عدم تعادل میان این سه حالت، نقش تعیین‌کننده‌ای در سلامت روانی و کیفیت روابط اجتماعی افراد ایفا می‌کند. در ادامه به معرفی این سه حالت نفسانی می‌پردازیم:

۲-۱. حالت نفسانی کودک

حالت کودک نمایانگر هیجان‌ات، نیازها و واکنش‌های خودانگیخته‌ای است که ریشه در تجربیات دوران کودکی دارد. این حالت به دو شکل کودک طبیعی و کودک سازگار ظاهر می‌شود. کودک طبیعی با خلاقیت، کنجکاوی و شادی مشخص می‌شود، در حالی که کودک سازگار پاسخ‌های تعدیل شده به محدودیت‌های محیطی مانند ترس یا اطاعت را شامل می‌گردد (برن، ۱۳۸۹: ۷۶). توضیح بیشتر آنکه «کودک شامل غریزه‌ها و نیازهای زیستی و ضبط‌های ژنتیک و خصوصیات جسمانی و کنجکاوی و درک شهودی ماست. کودک لذت و غم، هر دو را به یک اندازه در خود دارد» (هریس، ۱۴۰۲: ۲۷). در واقع «کودک لذت‌بخش‌ترین جنبه شخصیت ما است، یا می‌تواند باشد، البته اگر آزاد باشد که بتواند مبتکر و خالق و خودجوش باشد» (همان:

۲۷؛ برای مثال، فردی که در موقعیت‌های استرس‌زا به گریه یا پرخاشگری متوسل می‌شود، احتمالاً تحت تسلط حالت کودک سازگار قرار دارد. هریس خاطر نشان می‌کند که این حالت در غیاب نظارت بالغ، می‌تواند به رفتارهای غیرمنطقی و مخرب منجر شود.

۲-۲. حالت نفسانی والد

حالت والد بازتابی از الگوهای رفتاری، باورها و ارزش‌هایی است که فرد در سال‌های اولیه زندگی از مراجع قدرت مانند والدین، معلمان، یا جامعه، درونی‌سازی می‌کند. این حالت به دو زیرمجموعه «والد کنترل‌گر» و «والد حمایتگر» تقسیم می‌شود. والد کنترل‌گر با انتقاد، قضاوت و تحمیل باید و نبایدها مشخص می‌شود؛ در حالی که والد حمایتگر رفتارهای مراقبتی و تشویقی را شامل می‌گردد. برن تأکید می‌کند که این حالت، مبتنی بر ضبط‌های ناخودآگاه از تجربیات گذشته است و به صورت خودکار در موقعیت‌های مشابه فعال می‌شود (برن، ۱۳۸۹: ۷۶). در تشریح این حالت این توضیح مهم است: «والد شامل ضبط‌هایی است از آنچه انسان کوچک، طی دورانی که ما آن را پنج سال اول زندگی می‌نامیم، از اعمال و حرکات پدر و مادر خود یا جانشین آن‌ها دیده است. این ضبط‌ها شامل حرف‌های آن‌ها نیز هست» (هریس، ۱۴۰۲: ۲۴). همچنین «والد هم تغذیه‌کننده است و هم عیب‌گیر - البته چنانچه والدین شما واقعاً این دو ویژگی را می‌داشتند» (همان: ۲۴)؛ برای مثال، فردی که در کودکی تحت تربیت سختگیرانه قرار گرفته، ممکن است در بزرگسالی تمایل به سرزنش دیگران داشته باشد، حتی اگر این رفتار با واقعیت کنونی سازگار نباشد. این حالت اغلب با جملاتی مانند باید اینگونه رفتار کنی یا این کار اشتباه است، همراه است. غلبه حالت والد کنترل‌گر می‌تواند به اختلالاتی مانند کمال‌گرایی یا اضطراب اجتماعی منجر شود، در حالی که والد حمایتگر نقش محافظتی در برابر استرس ایفا می‌کند.

۲-۳. حالت نفسانی بالغ

حالت بالغ به عنوان بخش عقلانی و مبتنی بر واقعیت شخصیت تعریف می‌شود که داده‌ها را به صورت عینی پردازش کرده و تصمیمات مبتنی بر منطق و تجربه را تسهیل می‌کند. این حالت فاقد بار هیجانی است و نقش آن، تحلیل اطلاعات موجود، پیش‌بینی پیامدها، و انتخاب راهکارهای بهینه است. برن توضیح می‌دهد که بالغ به عنوان واسطه‌ای بین والد و کودک عمل می‌کند تا تعارضات بین این دو حالت را مدیریت نماید. هریس با جزئیات بیشتری این حالت را توصیف می‌کنند: «بالغ فکر می‌کند و دلیل می‌آورد و پیش‌بینی می‌کند و چگونگی انجام کارها را کشف می‌کند. بالغ بتدریج به تأمل درباره نتایج و پیامد کارها می‌پردازد. در حالی که کودک، می‌خواهد را تأمین می‌کند، بالغ چگونگی را فراهم می‌آورد» (۱۴۰۲: ۲۸)؛ برای نمونه، در مواجهه با یک چالش اجتماعی، بالغ ممکن است با بررسی عینی شرایط، از تنش بین تمایل به عصیانیت کودک و الزام به رعایت ادب والد جلوگیری کند. طبق پژوهش‌ها تقویت این حالت، نقش کلیدی در کاهش رفتارهای تکانشی و بهبود مهارت‌های حل مسئله دارد. با این حال، در شرایط استرس شدید، ممکن است عملکرد بالغ تحت تأثیر آلودگی از سوی دیگر حالات قرار گیرد.

۲-۴. مفهوم آلودگی و اختلال در تعادل حالات نفسانی

برن اصطلاح آلودگی^۱ را برای توصیف تداخل غیرطبیعی بین حالات نفسانی به کار می‌برد. این پدیده زمانی رخ می‌دهد که عناصر والد یا کودک وارد حریم عملکردی بالغ شده و توانایی آن را برای تحلیل واقع‌بینانه مختل می‌کنند (برن، ۱۳۸۹: ۴۳). هریس با ارائه مثال‌های عینی، این مفهوم را روشن‌تر می‌سازند: «اگر در حال حاضر گهگاه ما خود را در وضعیتی وابسته احساس می‌کنیم، علت آن است که دوباره کودک می‌شویم - با همان احساس‌هایی که در زمان کودکی داشتیم. ما نه تنها همه احساس‌ها را به‌خاطر می‌آوریم بلکه همان کودک می‌شویم» (۱۴۰۲: ۱۲)؛ برای نمونه، فردی که تحت تأثیر والد کنترل‌گر، هرگونه نوآوری را بدون بررسی منطقی رد می‌کند، از آلودگی والد - بالغ رنج می‌برد. به‌طور مشابه، آلودگی کودک - بالغ زمانی اتفاق می‌افتد که هیجانات شدید مانند ترس یا خشم مانع تصمیم‌گیری عقلانی می‌شوند. چنین اختلالاتی هم به تعارضات درونی دامن می‌زنند و هم کیفیت تعاملات اجتماعی را کاهش می‌دهند. همچنین هریس به مکانیسم مهم گفتگوی درونی اشاره می‌کند که از طریق آن حالت والد بر فرد تأثیر می‌گذارد: «یکی از قوی‌ترین راه‌هایی که والد از طریق آن وارد زندگی حال حاضر ما می‌شود، گفتگوی درونی است که در آن بارک‌الله‌ها و تشرها و هشدارها و اتهام‌ها و تنبیه‌های زمان بچگی را می‌شنویم» (۱۴۰۲: ۲۵). این گفتگوی درونی می‌تواند تسکین‌دهنده یا آزاردهنده باشد و نقش مهمی در شکل‌گیری احساسات و رفتارهای کنونی فرد ایفا می‌کند. در مجموع نظریه تحلیل رفتار متقابل با تشریح سه حالت نفسانی والد، بالغ و کودک، چارچوبی جامع برای درک شخصیت انسان و تعاملات اجتماعی ارائه می‌دهد. این نظریه نشان می‌دهد که بسیاری از رفتارهای کنونی ما ریشه در تصمیمات و ضبط‌های دوران کودکی دارد، اما از طریق تقویت حالت بالغ و بازبینی آگاهانه می‌توان این الگوها را تغییر داد.

۳. بحث اصلی

فردوسی در روایت داستان، سهراب را حاصل پیوند میان رستم و تهمنه معرفی می‌کند و او را در فاصله‌ای کوتاه به پهلوانی نام‌جو و جنگاور بدل می‌سازد. سهراب در ساختار روایی شاهنامه، بی‌آنکه از هویت پدر آگاه باشد، وارد میدان هم‌اوردی با رستم می‌شود و در نهایت قربانی فریب و ناآگاهی می‌گردد. این وضعیت روایی، زمینه بروز کنش‌هایی متزلزل و ناپایدار را در شخصیت سهراب فراهم می‌آورد. از این منظر، بُعد وجودی سهراب همواره میان حالت‌های مختلف روانی در نوسان است و همین نوسان، به شکل‌گیری رفتارهایی متناقض و گاه نابسامان در کنش‌های او می‌انجامد.

۳-۱. تحلیل رفتار سهراب

تحلیل رفتار سهراب در شاهنامه بر پایه نظریه تحلیل رفتار متقابل، بر واکاوی چگونگی کنش و تعامل سه حالت نفسانی والد، بالغ و کودک متمرکز است. این چارچوب تحلیلی امکان می‌دهد رفتارهای سهراب در

1. Contamination

موقعیت‌های گوناگون روایی، در نسبت با ساختار روانی شخصیت و زمینه داستانی، به صورت نظام‌مند بررسی شود.

۳-۱-۱. حالت کودک در سهراب

حالت کودک اغلب با رفتارهای تکانشی و احساسی مشخص می‌شود و در این حالت، فرد کمتر از منطق و تحلیل عقلانی بهره می‌برد. این ویژگی به وضوح در رفتار سهراب دیده می‌شود، جایی که او به‌رغم آگاهی از موقعیت‌ها، به سرعت تحت تأثیر عوامل خارجی قرار می‌گیرد و تصمیماتی بدون تأمل عمیق اتخاذ می‌کند و فریب می‌خورد.

در سوگنامه سهراب مسأله فریفتن وی توسط دیگران بارها رخ می‌نماید؛ آنگاه که پادشاه توران از کشتی افکندن سهراب بر آب و نبردجویی وی با ایرانیان خبردار شد، دسیسه می‌کارد، افسون می‌چیند و نیرنگ می‌کند تا این نبرد را به رهاوردی برای از بین بردن سهراب و رستم تغییر دهد:

مگر کان دلاور گو سالخورده شود کشته بر دست این شیرمرد
از آن پس بسازید سهراب را بیندید یک شب برو خواب را
(شاهنامه، ۱۳۶۹: ۱۲۸)

در مواجهه سهراب با نیرنگ افراسیاب، می‌توان غلبه حالت نفسانی کودک را در کنش‌های او مشاهده کرد. افراسیاب با ارسال هدایایی چون تخت‌های پیروزه، تاج‌های بیجاده و اسبان و استران آراسته، همراه با نامه‌ای که فردوسی آن را دلپسند و با لابه توصیف می‌کند، می‌کوشد زمینه تأثیرگذاری عاطفی بر سهراب را فراهم آورد (رک. همان: ۱۲۹). کاربست واژه «دلپسند» ناظر بر هم‌سوئی محتوای نامه با امیال و انتظارات مخاطب است و نشان می‌دهد افراسیاب پیام خود را آگاهانه در راستای فریب سهراب تنظیم کرده است. همچنین، تعبیر «با لابه» دلالت بر سخنانی دارد که با تحریک عاطفه و ساده‌سازی واقعیت، قدرت داوری مخاطب را تضعیف می‌کند. این وضعیت را می‌توان نمونه‌ای از آلودگی کودک بالغ دانست؛ بدین معنا که هیجان‌ناشی از حالت کودک، کارکرد تحلیلی بالغ را مختل می‌سازد. هرچند سهراب از تعارض‌های میان ایران و توران آگاهی دارد، اما فقدان تجربه زیسته و غلبه هیجان، او را به تصمیم‌هایی سوق می‌دهد که پیامدهای مخرب در پی دارد. این ناسازگاری رفتاری، بیانگر نوعی عدم بلوغ روانی است که در قالب حالت کودک سازگار بروز می‌یابد؛ حالتی که در آن فرد به‌جای تحلیل واقع‌بینانه موقعیت، به الگوهای رفتاری آموخته‌شده و واکنشی بازمی‌گردد.

در نگرش پادشاه ترکان، سهراب گردی گول، ناپخته و خام است که می‌تواند با اندکی چرب‌زبانی و تحفگانی از استران زین و بار شده، وی را بفریبد. آنگاه هومان و بارمان، زباناوری افراسیاب را به سهراب می‌رسانند و سهراب پس از برخواندن میثاق و نوید وی در هدیه شهریاری ایران زمین به خود، بدون اندک اندیشه و تأمل، لشکر به جانب ایران زمین می‌راند:

بدو داد پس نامه شهریار ابا هدیه و اسپ و استر به بار

جهانجوی چون نامه شاه خواند از آن جایگه تیز لشکر براند

(همان: ۱۳۰)

از منظر اریک برن، افراد در حالت نفسانی کودک ممکن است درگیر بازی‌های روانی شوند که هدف آن‌ها کسب تأیید و جلب توجه دیگران است (برن، ۱۳۸۹: ۳۸). در این چارچوب، سهراب با پذیرش هدایا و وعده‌های افراسیاب، وارد نوعی بازی روانی می‌شود که در آن، اثبات قدرت و جایگاه خویش بر سنجش پیامدهای کنش ترجیح می‌یابد.

در آغاز داستان نیز سهراب با نفی شایستگی کاووس و افراسیاب برای شهریاری، خود و پدرش را سزاوار فرمانروایی بر ایران و توران می‌داند؛ داوری‌ای که بیش از آنکه حاصل تحلیل واقع‌بینانه باشد، بازتاب نیاز کودکانه به تأیید و برتری است:

چو رستم پدر باشد و من پسر نباید به گیتی کسی تاجور

چو روشن بود روی خورشید و ماه ستاره چرا بر فرازد کلاه

(شاهنامه، ۱۳۶۹: ۱۲۷)

در آغاز داستان، آنگاه که سهراب جوای نیای خویش از مام خود می‌شود، تهمنه وی را نسبت به کژی افراسیاب با ایرانیان آگاه کرده و هشدار می‌دهد که اگر بر گهر خویش، گردن فرازی کند از آزار افراسیاب در امان نخواهد بود:

بدو گفت: افراسیاب این سخن نباید که داند ز سر تا به بن

(همان: ۱۲۶)

این گفتارها نشانگر آن است که سهراب نسبت به موقعیت سیاسی ایران و توران و شهریاران دو خطه آگاه است. پس چرا در برابر نوید، تحفه و نامه افراسیاب اندیشه نکرد و تیز لشکر براند؟ اگرچه سهراب از هشدارهای تهمنه آگاه است، رفتار او در برابر افراسیاب نشان‌دهنده غلبه حالت کودک بر تصمیم‌گیری‌هایش است. این تناقض ظاهری با ارجاع به نظریه برن قابل توضیح است؛ زیرا در حالت کودک، فرد ممکن است اطلاعات موجود را نادیده بگیرد و به احساسات و انگیزه‌های آنی خود واکنش نشان دهد. بنابراین آگاهی سهراب به تصمیمات عقلانی منجر نشده است.

آن گاه که سهراب کمند پیچان از فتراک برمی‌گشاید و میان گردآفرید را به بند می‌آورد، دختر گزدهم به او می‌گوید که می‌تواند با گشودن روی و موی خویش و اینکه زنی وی را پیچان کرده است، شیرازه سپاه وی را آشفته سازد. او آنگاه به سهراب می‌گوید که لشکر، دژ و دژبان اکنون سپرده سپهسالار توران هستند و بهتر است آشتی را بر جنگ ترجیح دهد. سپس رخساره خویش را به سهراب می‌نماید:

چو رخساره بنمود سهراب را ز خوشاب بگشاد عتاب را

یکی بوستان بد در اندر بهشت به بالای او سرو دهقان نکشت

دو چشمش گوزن و دو ابرو کمان تو گفستی همی بشکند هر زمان

ز گفتار او مبتلا شد دلش برافروخت و کنج بلا شد دلش

(همان: ۱۳۵)

دلدادگی سهراب به گردآفرید در شاهنامه به صراحت بیان نشده و صرفاً از طریق اشارات غیرمستقیم قابل استنباط است. اگرچه برخی پژوهشگران رفتار او را نشانه عشق تفسیر کرده‌اند، اما به نظر می‌رسد این کنش بیش از آنکه بیانگر دلباختگی باشد، بازتاب نیاز به تأیید و ترس از طردشدگی است که از ویژگی‌های بارز حالت کودک سازگار در تحلیل رفتار متقابل محسوب می‌شود.

سهراب گوری را که چون او به دامش نیامده بود، با اندک درستی و عتاب و به پشتوانه اینکه زخم کوپال او دژ را فرو می‌ریزد، رها می‌کند و گردآفرید سمند سرافراز را بر دژ می‌کشد (رک. همان: ۱۳۵). رها کردن شکار و صحنه گذاشتن بر گفتار گردآفرید و پذیرفتن دشمنی او نمودی از رفتار بُعد کودک سهراب است.

در نخستین رویارویی رستم و سهراب، سهراب، رستم را بر زمین می‌زند و در آستانه کشتن او قرار می‌گیرد. در این لحظه، رستم با توسل به حيله‌ای مبتنی بر آیین پهلوانی مدعی می‌شود که در نبرد ایرانیان، کشتن حریف در اولین مواجهه ناپسند است و تنها در رویارویی سوم مجاز شمرده می‌شود. سهراب، تحت تأثیر مجموع عوامل روان‌شناختی و انگیزشی، این ادعا را می‌پذیرد. این تصمیم تنها بر پایه ساده‌لوحی یا فریب‌خوردگی صرف نیست، بلکه ریشه در ناخودآگاه او که در جستجوی پدر است (با توجه به اشاراتی همانند: من ایدون گمانم که تو رستمی)، احترام به سنت‌های پهلوانی و نیز تمایل شدید روانی وی برای یافتن تأیید و پذیرش از سوی یک الگو دارد. همین گذشت، بعدها در لحظه مرگ، از جانب سهراب کلیدواژه سرنوشت‌ساز زندگی او تعبیر می‌شود:

بپچید زان پس یکی آه کرد ز نیک و بد اندیشه کوتاه کرد

بدو گفت کاین بر من از من رسید زمانه به دست تو دادم کلید

(همان: ۱۸۵)

سهراب اگرچه بر اساس بُعد بالغ از حيله‌های جنگی آگاه است، اما در عمل تحت سیطره هیجانان و نیازهای حالت کودک خود قرار می‌گیرد. از منظر تحلیل رفتار متقابل، این وضعیت نشان‌دهنده آلودگی بالغ به کودک است؛ یعنی هیجانان قدرتمند (مانند تمایل شدید به اثبات جوانمردی و کسب تأیید پدر) به‌طور موقت کارکرد منطقی بالغ را مختل می‌کنند. برن این الگوی تکراری رفتاری را که در آن فرد در پی تأیید هیجانان خود است، یک بازی روانی می‌نامد (رک. برن، ۱۳۸۹: ۵۹). اشاره به بازی روانی در اینجا صرفاً به‌منزله تبیین نظری کلی الگوهای رفتاری از منظر برن است و نه یک تشخیص بالینی در مورد شخصیت سهراب؛ بنابراین، فریب خوردن وی نه به دلیل ناتوانی شناختی، بلکه به دلیل غلبه موقت و قوی انگیزه‌های هیجانی کودک بر دانسته‌های بالغ تبیین می‌شود.

۳-۱-۲. حالت والد در سهراب

این بخش از شخصیت با دستورالعمل‌های زندگی و باید و نبایدهای آن، قانون‌مداری، مسئولیت‌پذیری و عادت‌ها سر و کار دارد. رفتارهایی مانند: پند دادن، ملامت کردن، حمایت کردن و انتقاد کردن از جمله کنش‌های بازتابی این قسمت است. والد از دو قسمت «والد کنترل‌کننده» و «والد حمایتگر» به وجود آمده است.

۳-۱-۲-۱. والد مستبد و انتقادگر (جنبه منفی)

والد انتقادگر بخشی از شخصیت است که به عیب‌جویی از رفتارها، افکار و احساسات خود و دیگران می‌پردازد. این حالت می‌تواند به شکل خشم، سرزنش و تحقیر ظاهر شود و احساساتی مانند گناه، شرمندگی یا افسردگی را در فرد یا دیگران برانگیزد. در مورد سهراب، این جنبه از والد او به صورت خودبزرگ‌بینی، تحقیر حریفان و عدم تحمل برابری یا برتری دیگران آشکار می‌شود.

الگوی رفتاری سهراب گاهی در مسیر والدی انتقادگر و مستبد که خویشان را سوای از دیگران و برتر از سایرین می‌داند حرکت می‌کند. او خود را می‌ستاید، نیرومندتر از همگان می‌داند، کسی را یارای هم‌اوردی با خویشان نمی‌بیند و در انگاره خود همگان را مطیع، تحت امر و کوچک‌تر از خود می‌داند که این گواه فعالیت بخش مستبد و انتقادگر والد اوست. آن هنگام که گیو و طوس شبگیر به فرمان کاووس، کوس را بر پیل جنگی بستند و لشکر را از کرانه به دست راندند، سهراب همراه با هومان به باره برآمد تا لشکر ایرانیان را نظاره کند. سهراب انبوه سپاهیان ایران را هیچ می‌داند و آنان را سیاه لشکریانی می‌خواند که حتی از داشتن تنی مرد جنگی که یارای هم‌اوردی با سهراب را داشته باشد، خالی است.

هیچ انگاشتن انبوه سپاهیان ایران در کردار سهراب، آنگاه رخ می‌نماید که فردوسی در این بین، بر سهراب خرده می‌گیرد که بی‌شمار سپاه ایرانی را به انگشتی نشانه می‌رود. این خودستایی و بزرگ انگاشتن خویش در بخش والد مستبد وجودی وی جای می‌گیرد.

چو سهراب زان دیده آوا شنید
به باره بیامد سپه بنگرید
به انگشت لشکر به هومان نمود
سپاهی که آن را کرانه نبود
(شاهنامه، ۱۳۶۹: ۱۵۳)

یا آن هنگام که گردآفرید هنرمندانه از چنگ سهراب می‌رهد تلاش حریف برای رهایی و تکاپوی وی برای زنده ماندن را تعدی به نیروی خویش می‌داند. این خشم سهراب نشان‌دهنده فعال بودن والد انتقادگر اوست. برن توضیح می‌دهد که والد انتقادگر نمی‌تواند تحمل کند که دیگران به اندازه او توانمند باشند؛ زیرا، این امر اقتدار او را تهدید می‌کند (برن، ۱۳۸۹: ۱۴۱). او توانایی حریف را نه به عنوان یک ویژگی مثبت، بلکه به مثابه گستاخی نسبت به خود تلقی می‌کند:

برآشف سهراب و شد چون پلنگ
چو بدخواه او چاره گر بد به جنگ
عنان برگرایید و برگاشت اسپ
بیامد به کردار آذرگشسپ
به آورد با او بسنده نبود
پیچید از روی و برگاشت زود
سپهد عنان ازدها را سپرد
به خشم از جهان روشنایی ببرد
(شاهنامه، ۱۳۶۹: ۱۳۳)

در جای‌جای سوگنامه سهراب از این دست خودبزرگ‌بینی‌های وی که از روی کبر خود را ستوده و حریف را کوچک می‌انگارد، دیده می‌شود. این استبداد و خودبزرگ‌بینی، نه تنها در فعل و کنش بلکه در الفاظ و گفتار وی

نیز به چشم می خورد؛ چنان که از سرایش حکیم خردمند توس بر می آید، زاده دخت سمنگان از همان کودکی آرزوی پادشاهی و سپهسالاری را دارد که مؤید رویای بزرگی و شکوه بر دیگران در سر سهراب است:

هنوز از دهن بوی شیر آیدش همی رای شمشیر و تیر آیدش
(همان: ۱۲۸)

آن هنگام که گرد آفرید به سان یکی رعد خروشان در برابر ترکان نمایان می شود و گردان و سران کار آزموده را به نبرد می خواند، سهراب خویشان را خداوندگار زور و شمشیر و نیرو و برتری می داند که گواه خویشان بینی اوست:

چو سهراب شیراوژن او را بدید بخندید و لب را به دندان گزید
چنین گفت کامد دگر باره گور به دام خداوند شمشیر و زور
(همان: ۱۳۲)

آن هنگام که هجیر بر بلندی، یکایک پهلوان و درفش و خیمه را به سهراب می شناساند، هجیر از نمایاندن رستم با این انگاره که به دست سهراب کشته خواهد شد و نشیب ایرانیان روی می نهد، خودداری می کند. هجیر بر و یال و کتف رستم را می ستاید. سهراب این ستایش را بر نمی تابد، عتاب می کند و هجیر را با این اندک خرد و این مایه دانش، ننگ دوده گودرزیان می داند. او پاسخ می دهد که هجیر مردان جنگی را ندیده است که رستم را می ستاید:

تو مردان جنگی کجا دیده‌ای که بانگ پی اسپ نشنیده‌ای
که چندین ز رستم سخن بایدت زبان بر ستودنش بگشایدت
از آتش ترا بیم چندان بود که دریا به آرام خندان بود
چو دریای سبز اندر آید ز جای ندارد دم آتش تیزپای
سر تیرگی اندر آید به خواب چو تیغ از میان برکشد آفتاب
(همان: ۱۶۵)

همچنین در رویارویی با رستم بعد والد مستبد و انتقادگر سهراب در جهت قدرت‌نمایی و ایجاد ترس، اضطراب و تحقیر رستم خود را نمایان می کند:

به رستم چنین گفت کاندر گذشت ز من جنگ و پیکار سوی تو گشت
از ایران نخواهی دگر یار کس چو من با تو باشم به آورد بس
به آوردگه بر ترا جای نیست ترا خود به یک مشت من پای نیست
به بالا بلندی و با کتف و یال ستم یافت بالت ز بسیار سال
(همان: ۱۷۰)

سهراب رستم را سست و ناتوان می خواند و مدعی می شود که او توان ایستادگی در برابر یک مشت سهراب را ندارد. این رفتار نمونه‌ای از بازی تحقیر است که هدف آن تضعیف روحیه حریف است. رستم در پاسخ، از تجربه و افتخارات خود سخن می گوید، اما سهراب بار دیگر او و حتی اسبش را تحقیر می کند:

بخندید سهراب و گفت ای سوار
به رزم اندرون رخس گویی خرس
به زخم دلیران نه‌ای پایدار
دو دست سوار از همه بترست
جوانی کند پیر کانا بود
اگرچه گوی سرو بالا بود
(همان: ۱۷۳)

این تحقیر گسترده، حتی به اسب رستم، نشان دهنده تلاش سهراب برای تخریب تمامی جنبه‌های هویت حریف است. سهراب پس از شنیدن گفتارهای سترگ هجیر در توصیف ایرانیان، بزرگی رقیب خویش را بر نمی‌تابد و شتاب زده به خیمه کاووس می‌شتابد. نکوهیدن کاووس و ایجاد ترس و اضطراب در میان ایرانیان آنگاه که وی نیرویش ورای دیگران است، جنبه انتقادگر بعد والد وی را نشان می‌دهد:

خروشید و بگرفت نیزه به دست
کس از نامداران ایران سپاه
به آوردگه رفت چون پیل مست
نیارست کردن بدو در نگاه
ز پای و رکیب و ز دست و عنان
ز بازوی وز آب داده سنان
ازان پس دلیران شدند انجمن
بگفتند کاینست گو پیلتن
(همان: ۱۶۸)

این رفتار، نمونه‌ای از بازی قدرت است که تلاشی برای ایجاد ترس و اضطراب در دیگران است. حتی در لحظات مرگ، با تهدید رستم به کین‌خواهی توسط پدرش، سعی در ایجاد اضطراب دارد. این تهدیدات، نشان‌دهنده تداوم والد انتقادگر او تا پایان زندگی است:

بخواهد هم از تو پدر کین من
ازین نامداران گردنکشان
چو بیند که خاکست بالین من
کسی هم برد سوی رستم نشان
که سهراب کشتست و افکنده خوار
ترا خواست کردن همی خواستار
(همان: ۱۸۶)

۳-۱-۲. والد حمایتگر (جنبه مثبت)

والد حمایت‌گر به قسمتی از هویت که دلسوز، با محبت، یاری‌دهنده، حمایت‌گر، محافظت‌کننده و نگهدارنده است مربوط می‌شود. کنش و عملکرد سهراب گاهی معطوف به والدی مهرورز، منعطف و حمایت‌گر است. او در مسند قدرت و برتری است و گاهی اوقات مهر خود را معطوف سایرین می‌کند، بر راستی و کژی آنان چشم می‌نهد، مانند والدی مهرورز، مراقبت و حفاظت می‌کند و همزمان اقتدار خود را پابرجا و ستومند نگه می‌دارد.

در نبرد با رستم، سهراب با آنکه از پیروزی خود اندیشه به دل راه نمی‌دهد اما به جهان پهلوان پیر، پیشنهاد می‌کند گرز و شمشیر کین را بر زمین بنهد، جنگ و بیداد را بشوید، دست بر پیمان دوستی برد و در محفل می‌خوارگی با هم‌آورد خود، روح و روان را نیروی تازه‌ای بخشد:

ز رستم پیرسید خندان دو لب
تو گفתי که با او به هم بود شب

که شب چون بدت روز چون خاستی
ز کف بفرگن این گرز و شمشیر کین
نشینیم هر دو پیاده به هم
به پیش جهاندار پیمان کنیم

ز پیگار بر دل چه آراستی
بزن جنگ و بیداد را بر زمین
به می تازه داریم روی دژم
دل از جنگ جستن پشیمان کنیم

(همان: ۱۸۰)

این کنش حاکی از فعال بودن والد حمایت‌گر و تمایل به ایجاد ارتباطات مثبت است. آشتی‌جویی سهراب نیز از مهرورزی او سرچشمه می‌گیرد؛ چراکه وی عمداً از نبرد با رستم پرهیز می‌کند تا با گزینش هم‌وردی دیگر، جان حریف را حفظ نماید:

همان تا کسی دیگر آید به رزم
تو با من بساز و بیارای بزم

(همان: ۱۸۰)

آنگاه که تیغ تیز رستم، پهلوی پور جوان را می‌شکافد، سهراب ضمن گلایه از چرخ‌گوژپشت که او را برکشید و به زودی بکشت، رستم را بدان خاطر که نجنید یک ذره مهرش ز جای، سرزنش می‌کند. چشم‌داشت سهراب به صمیمت و جودی و پیوند درونی رستم، نشانگر فعالیت والد ملاسیم اوست که در نهایت نیرو، مهر، پیوند و مراقبت را می‌جسته است.

آنگاه که سهراب در نبرد نخستین در میدان چون پیل مست می‌تازد و در برابر دیدگان پهلوان پیر، هنرنمایی می‌کند، رستم از وی در شگفتی فرو می‌رود. گویی دل پهلوان پیر، از وی می‌لرزد. سهراب اگرچه برای مضطرب ساختن دل هم‌رزم هنرنمایی می‌کند، اما در این میانه دلش برای حریف پیر و به ظاهر ناتوان خویش به تنگ می‌آید:

همی تاخت سهراب چون پیل مست
گرازان و بر گور نعره زنان
همی ماند رستم ازو در شگفت
چو سهراب شیراوژن او را بدید
چنین گفت کای رسته از چنگ شیر

کمندی به بازو کمانی به دست
سمندش جهان و جهان را کنان
ز پیگارش اندازه‌ها برگرفت
ز باد جوانی دلش بردمید
جدا مانده از زخم شیر دلیر

(همان: ۱۸۴)

سهراب در لحظات پایانی عمر، از رستم می‌خواهد که از جان سپاهیانش محافظت کند و پادشاه ایران را از حمله به آنان بازدارد. این سخنان، که در آستانه مرگ بیان می‌شوند، گواهی آشکار بر حس عمیق مسئولیت‌پذیری و بُعد والد‌حمایتگر سهراب نسبت به جنگجویان تحت فرمانش است:

همه مهربانی بران کن که شاه
که ایشان ز بهر مرا جنگجوی
بسی روز را داده بودم نوید

سوی جنگ ترکان نراند سپاه
سوی مرز ایران نهادند روی
بسی کرده بودم ز هر در امید

نیايد که بیند رنجی به راه مکن جز به نیکی بر ایشان نگاه

(همان: ۱۸۸)

شاهدی دیگر از عذوبت، حمایت و مهر وی، دلداری رستم است آنگاه که در بستر مرگ آرمیده است. او پدر را تسلّی می‌دهد که از این فرزندکشی دژم نشود. این نشانگر جهان درونی بزرگ و سترگ اندیشی پهلوان کشته شده است که می‌خواهد در واپسین دم، از پدر پیچان خود، حمایت روانی و عاطفی به جای آورد:

بدو گفت سهراب کین بدتریست به آب دو دیده نباید گریست

ازین خویشتن کشتن اکنون چه سود چنین رفت و این بودنی کار بود

(همان: ۱۸۷)

این رفتارها، مسئولیت‌پذیری و مراقبت والد حمایت‌گر را نشان می‌دهد. اگرچه والد انتقادگر و مستبد سهراب در داستان غالب است اما او در جاهایی از داستان چهره والد حمایتگر از خود نشان می‌دهد.

۳-۱-۳. حالت بالغ در سهراب

وظیفه حالت بالغ منظم کردن فعالیت‌های کودک و والد و واسطه شدن عینی میان آنهاست (رک. شفیق‌آبادی و ناصری، ۱۳۸۰: ۸۹). کار مداوم بالغ شامل بررسی اطلاعات قدیمی، اعتبار دادن یا اعتبار ندادن و بالاخره بایگانی کردن آنها برای استفاده در آینده است. حالت بالغ، ارگان خودانگیخته شخصیت، مانند یک کامپیوتر است که داده‌ها را جمع‌آوری، پردازش و پیشینی می‌کند. بالغ از طریق حواس پنجگانه به جمع‌آوری داده‌ها درباره جهان می‌پردازد و بر اساس برنامه‌ای منطقی آن‌ها را پردازش می‌کند و در موقع لزوم دست به پیشینی می‌زند.

آنگاه که سهراب هجیر را به باره می‌آورد تا یکایک خرگاه و پهلوان را به وی بشناساند، هجیر از بیم آنکه آسیبی به رستم برسد از نمودن جهان پهلوان به گرد نورسته پرهیز می‌کند. در برابر وی، حالت بالغ سهراب رخ می‌نماید. وی به گفتار موبدان گذشته تأویل می‌کند، تمثیل بر سنت می‌زند، خرد و راستی را ستایش می‌کند و هجیر را به راست‌گویی و راست‌کرداری تشویق می‌کند:

نبینی که موبد به خسرو چه گفت بدانگه که بگشاد راز از نهفت

سخن گفت ناگفته چون گوهرست کجا نابسوده به سنگ اندرست

چو از بند و پیوند یابد رها درخشنده مهری بود بی‌بها

(فردوسی، ۱۳۶۹: ۱۶۴)

این استدلال سهراب، که بر ارزش راست‌گویی و خرد تأکید دارد، نشان‌دهنده فعال بودن حالت بالغ اوست. از نظر برن، بالغ با پردازش داده‌های قدیمی و اعتبارسنجی آن‌ها، تصمیم‌هایی منطقی اتخاذ می‌کند و با واقعیت‌های عینی روزمره سروکار دارد (برن، ۱۳۸۹: ۵۶). سهراب با ارجاع به واقعیت‌های عینی و سنت‌ها و هنجارهای پذیرفته‌شده، داده‌های اجتماعی را تحلیل کرده و هجیر را به رفتاری منطقی و اخلاقی تشویق می‌کند.

راستی، درستی و بخردی ارزش‌های پذیرفته‌شده مدینه شاهنامه و سنت ایران‌شهر است. ذهن سهراب در این گفتار سراچه‌ای است که داده‌های هنجاری را پذیرفته و در موقعیت پیش‌آمده، محاسبات پنداری اجتماعی به

ارث برده شده را به کار می‌برد. هجیر از نشانه رفتن پور زال خودداری می‌کند و ذهن سهراب این منطق را پردازش می‌کند. به همین جهت دو مرتبه پدر را از دژبان جستجو می‌کند:

بدو گفت سهراب کاین نیست داد ز رستم نکریدی سخن هیچ یاد
کسی کاو بود پهلوان جهان میان سپه در نماند نهان
(شاهنامه، ۱۳۶۹: ۱۶۳)

سهراب با توجه به واقعیت‌های موجود استدلال می‌کند که پهلوانی مانند رستم نمی‌تواند در میان سپاهیان پنهان بماند. این تحلیل واقع‌بینانه و مبتنی بر منطق، نمونه‌ای آشکار از عملکرد حالت بالغ است. هجیر امتناع می‌کند و آن زمان را موسم تفرج رستم در زابلستان می‌داند، نه گاه آوردگاه و خونریزی. سهراب در پاسخ ولی ارزیابی واقع‌بینانه‌ای از وضعیت موجود ارائه می‌دهد، به تجزیه و تحلیل و استدلال می‌پردازد و سعی می‌کند احتمالی را که به صورت منطقی با واقعیت موجود سازگارتر است، بیان کند:

بدو گفت سهراب کاین خود مگوی که دارد سپهبد سوی جنگ روی
به رامش نشیند جهان پهلوان برو بر بخندند پیر و جوان
(همان: ۱۶۳)

سهراب با توجه به شرایط جنگی، حضور رستم در میدان نبرد را ضروری و منطقی می‌داند و عدم حضور او را با واقعیت ناسازگار می‌بیند. این ارزیابی مبتنی بر تحلیل شرایط موجود، با توضیح برن در هم‌راستاست که بالغ توانایی پیش‌بینی و ارزیابی احتمالات را دارد و تعهدی صمیمانه نسبت به پردازش واقعیات به عنوان شیوه زندگی برای خود قائل است (برن، ۱۳۸۹: ۴۰).

سهراب تا آن اندازه به استدلال سنجه‌های واقعی می‌پردازد و حضور رستم در بزم در موسم رزم را، دور از منطق می‌داند که سعی می‌کند از راه پاداش و یا ارباب، بند زبان هجیر را بگشاید که این نشانگر فعالیت بُعد بالغ وی است. این بادافره و مواخذه نشانگر هوشمندی، درایت و تدابیر استراتژیکی وی آن هم در سن کم است:

اگر پهلوان را نمایی به من سرافراز باشی به هر انجمن
ترا بی‌نیازی دهم در جهان گشاده کنم گنج‌های نهان
ور ایدون که این راز داری ز من گشاده پوشی به من بر سخن
(فردوسی، ۱۳۶۹: ۱۶۴)

این رویکرد نشان‌دهنده هوشمندی و تدابیر استراتژیک سهراب است. او با ارائه گزینه‌های مثبت و منفی، به دنبال دستیابی به اطلاعات مورد نیاز خود است. چون حالت بالغ با توجه به اهداف و واقعیت‌ها، استراتژی‌های مناسب را انتخاب می‌کند. آن هنگام که دشنه تیز رستم، پهلوی پور جوان را می‌درد، سهراب در بالین مرگ، بی‌آنکه شکوه‌ای کند، چرخ کبود را در برکشیدن و به زودی کشتن خویش، سهم تراز رستم می‌داند که مهرش نجنید. او پدر را بر این پسر گُشی تیمار می‌نهد:

توزین بی‌گناهی که این کوژپشت مرا برکشید و به زودی بکشت

هرآنکه که تشنه شدستی به خون
بیالودی آن خنجر آبگون
زمانه به خون تو تشنه شود
بر اندام تو موی دشنه شود
(همان: ۱۸۶)

سهراب به جای سرزنش رستم، چرخ فلک را مسئول مرگ خود می‌داند و واقعیت را می‌پذیرد.

جدول شماره ۱: ابعاد شخصیت سهراب

مصادق‌ها	بعد شخصیت	
<ul style="list-style-type: none"> - فریب خوردگی و گول بودن - شتاب و عجله در شروع و ادامه نبرد 	کودک	
<ul style="list-style-type: none"> - گذشت و جان بخشی - پیشنهاد صلح و آشتی - مهرجویی و پیوند درونی با رستم - پاسداری از جان تورانیان در هنگام مرگ - تسلی رستم در هنگام مرگ خود 	مهرورز	والد
<ul style="list-style-type: none"> - تحقیر و تمسخر رستم - خودستایی در برابر تمجید هجیر از ایرانیان - نکوهش پادشاه ایران و برکندن خیمه او - ایجاد حس ترس، تحقیر و تهدید در بین سپاهیان ایران 	انتقادگر	
<ul style="list-style-type: none"> - ستایش خرد، راستی و درستگویی به عنوان ارزش‌های پذیرفته شده جامعه ایرانی - استدلال سهراب در برابر هجیر برای الزام حضور رستم در جنگ - انتقام‌جویی در کشتن ژنده‌رمز - اعتقاد به تأثیر اختران و چرخ در سرنوشت خود - تأکید بر اصالت و گهر خود و رسیدن به پادشاهی 	بالغ	

۳-۲. آسیب‌شناسی رفتار سهراب

بر پایه نظریه تحلیل رفتار متقابل، آسیب‌های روانی ریشه در عدم تعادل و آلودگی میان سه حالت نفسانی والد، بالغ و کودک دارد (رک. هریس، ۱۴۰۲: ۲۸). در شخصیت سهراب، این آشفتگی به صورت فریب‌پذیری به خاطر تسلط کودک مشتاق تأیید، پرخاشگری به خاطر طغیان کودک آسیب‌دیده و والد انتقادگر، غرور به خاطر آلودگی والد-بالغ و سرگردانی هویتی به خاطر ضعف بالغ آلوده و تعارض والد و کودک تجلی می‌یابد. این عدم تعادل تنها حاصل ساختار روانی فرد نیست، بلکه محصول مستقیم زمینه‌های تربیتی، اجتماعی و روایی حاکم بر فضای شاهنامه است که مانع از یکپارچگی سالم این حالات می‌شود.

۳-۲-۱. فریب خوردن

بخش اول شخصیت سهراب فریب‌خورنده، گول و ساده است. چنانچه در تحلیل شخصیت سهراب رفت، او همواره در حال فریب خوردن است؛ فریب افراسیاب، فریب گردآفرید، فریب هجیر، فریب هومان، فریب

رستم. در علت یابی گول و سادگی سهراب، اندک سالی و خردسالی وی، قطعاً مهم‌ترین علت است. رستم، خود در بیان خُرد بودن سهراب، چنین می‌گوید:

من از دخت شاه سمنگان یکی
همی می‌خورد بال لب شیربوی
پسر دارم و باشد او کودکی
شود بی‌گمان زود پرخاشجوی
(همان: ۱۴۳)

بر اساس نظریه تحلیل رفتار متقابل، حالت والد مجموعه‌ای از ضبط‌های تصحیح نشده از مراجع قدرت در کودکی است (هریس، ۱۴۰۲: ۲۵). این حالت لزوماً خردمند نیست؛ بلکه می‌تواند مبتنی بر باورهای ساده‌لوحانه یا اطلاعات ناقص شکل گرفته باشد. بنابراین، والد درونی شده سهراب می‌تواند خود منشأ همان سادگی و اعتماد بی‌جا باشد که موجب فریب‌خوردن مکرر او می‌شود. همچنین در نامه گزدهم بر کاووس:

یکی پهلوانی به پیش اندرون
که سالش ده و دو نباشد فزون
(همان: ۱۳۸)

او هنوز چندان رشد نکرده، آموزش نیافته و جز در دنیای کارزار، نیرومند و پُر توان نیست. از طرفی دیگر، به نظر می‌آید تهمینه خود نیز، تنها قوه نیرومندی و پهلوانی سهراب را پرورش داده و آن‌چنان که باید، سیاست، حربه و هوشمندی را به او نیاموخته است. گذشته از جهان ذهنی پرورنده سهراب، می‌توان به تربیت تک بعدی وی هم اشاره کرد و آن، نبودن رستم و پرورش سهراب در دامان تهمینه است.

۳-۲-۲. پرخاشگری

پرخاشگری سهراب، نمونه‌ای از طغیان والد انتقادگر است که نیاز به ابراز آزادانه هیجانات و رفتارهای تهاجمی دارد که در غیاب بالغ، این هیجانات به رفتارهای مخرب تبدیل می‌شوند. رستم، به عنوان بالغ، می‌توانست پرخاشگری سهراب را مهار کند اما غیاب او باعث شد کودک سهراب بدون مانع به ابراز خشونت بپردازد. تهمینه با ستایش یک‌سویه از زورمندی رستم، والد سهراب را به سمتی سوق داد که خشونت را تنها راه حل تعارضات بداند. پرخاشگری سهراب را نیز می‌توان در کنش‌های فراوانی از او جست‌وجو کرد؛ مانند: تهدید تهمینه به کشتن، شتاب در جنگ با وجود کم سن بودن، غارت و ویران‌سازی دژ، تهدید ایرانیان به انتقام ژنده رزم، برکندن خرگاه کاووس، تباه کردن بسیاری از ایرانی بی‌گناه و ...

۳-۲-۳. غرور و تکبر

غرور و خودبینی سهراب، بخش سوم آسیب شخصیت اوست. او به سبب این غرور و خودبینی، رفتارهای آسیب‌زای فراوانی را انجام می‌دهد. تحقیر رستم و رخس او، تحقیر هجیر، تحقیر سپاهیان ایرانی، برشمردن کاووس و ... حاصل خودبینی و خودخواهی اوست.

غرور سهراب، نتیجه آلودگی والد-بالغ است؛ جایی که باورهای تحمیلی تهمینه-والد-به جایگاه تحلیل واقعیت-بالغ-نفوذ می‌کند و حریم بالغ دستخوش تخریب می‌شود. تهمینه با القای این باور که نیروی

جسمانی برابر با برتری اخلاقی است، والد سهراب را به سمتی سوق داد که تحقیر دیگران را مجاز بشمارد. در غیاب جامعه‌ای که غرور او را اصلاح کند، سهراب هرگز با پیامدهای تکبر خود مواجه نشد. خودبینی سهراب را باید در دو عامل جست و جو کرد: نخست، نیروی فراوان وی، که چون هموردی پیش روی خود نمی‌بیند، خودخواه و خودبین می‌شود. دوم، نژاد، گهر و اصالت سرآمد اوست. او چون حدیث گوهر خود را می‌شنود شیفته و حیران می‌شود و همواره به آنکه نژادش به رستم و زال و سام می‌رسد، سر از پای نمی‌شناسد. تعریف و تمجید دیگران و تصویر والایی که دیگران از او می‌سازند نیز در این زمینه مؤثر است.

ز هر سو سپه شیالند بر او انجمن
که هم با گهر بود و هم تیغ زن
(همان: ۱۲۷)

۳-۲-۴. اضطراب و سرگردانی

سردردانی سهراب میان هویت ایرانی و تورانی، بازتاب تعارض درونی بین والد و کودک است. برن این وضعیت را بازی ناکام می‌نامد؛ چرخه‌ای که در آن فرد میان خواسته‌های متضاد گرفتار می‌شود. سهراب پادشاهی ایران را برای رستم پدر خود می‌خواهد و در صدد است او را بر ایران مستولی کند. او ایران را از پدر خود و توران را نیز برای خود در نظر دارد اما هر جا که بتواند از تبه کردن ایرانیان و ایران خودداری نمی‌کند. ویران کردن باره و غارت کردن دژ ایرانیان نشانه سرگردانی اوست. ناتوانی در حل این تعارض، به اضطراب وجودی و تصمیمات متناقضی مانند حمله به ایران و ادعای پادشاهی برای رستم می‌انجامد.

نتیجه

سهراب در شاهنامه، قربانی تعامل ناسالم حالات نفسانی و بستر اجتماعی ناتوان از پرورش بالغ است. اگرچه او از نظر فیزیکی به بلوغ رسید اما از نظر روانی تا پایان عمر در دام کودک و والد گرفتار ماند. این پژوهش با تکیه بر نظریه اریک برن و شواهد زنده شاهنامه، بیان می‌کند که تراژدی سهراب نه یک تصادف، بلکه نتیجه منطقی ساختار روانی او و جامعه‌ای است که او را پرورش داده است. سوگنامه سهراب، نماد فروپاشی روانی ناشی از فقدان تعادل حالات نفسانی است که در شاهنامه فردوسی بازتاب یافته و نشان می‌دهد که چگونه ساختارهای تربیتی ناکارآمد و فرهنگ تک‌بعدی می‌توانند به بروز رفتارهای مخرب در افراد بینجامند. نکته کلیدی این پژوهش، حضور کم‌رنگ حالت بالغ به عنوان واسطه تعدیل‌کننده است؛ چرا که طبق این نظریه، بالغ تنها حالتی است که می‌تواند با تحلیل واقعیت، تعارضات بین والد و کودک را مدیریت کند. سهراب به دلیل پرورش ناقص و تجربه زیسته‌ای محدود، هرگز به بلوغ روانی لازم برای فعال‌سازی این حالت نرسید. غلبه حالت کودک در سهراب و تصمیمات تکانشی به‌وضوح در سادگی، فریب‌پذیری و شتابزدگی او مشهود است. فریب خوردن مکرر سهراب توسط افراسیاب، گردآفرید و رستم، نمونه‌ای از آلودگی کودک-بالغ است؛ پدیده‌ای که در آن هیجانانگیز خودانگیخته کودک مانع از ارزیابی واقعیت می‌شوند. حالت والد سهراب در دو قطب متضاد حمایتگر و انتقادگر فعال است. از یک سو، بخش مثبت والد در رفتارهایی مانند گذشت از رستم و دلسوزی دیده می‌شود. این ویژگی، بازتابی از والد حمایتگر است که به عنوان منبع همدلی و اخلاقیات شناخته می‌شود؛ از سوی دیگر، بخش منفی والد در غرور، خودبینی و تحقیر دیگران تجلی می‌یابد. این رفتارها، ناشی از والد کنترل‌گر است که با القای باورهای تحمیلی، سهراب را به سمتی سوق داد که دیگران را دون شأن خود پندارد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسنده، این پژوهش فاقد هرگونه تعارض منافع است.

منابع و مآخذ

- امیدعلی، حجت‌اله. (۱۴۰۳). «تحلیل تراکشی جمشید در شاهنامه فردوسی براساس نظریه اریک برن». پژوهش‌های میان‌رشته‌ای زبان و ادبیات فارسی. شماره ۱. صص: ۵۱-۳۱.
- برن، اریک. (۱۳۸۹). تحلیل رفتار متقابل. ترجمه اسماعیل فصیحی. تهران: فرهنگ نشر نو.
- بهرامی، من‌صور. (۱۳۸۵). مفاهیم تحلیل رفتار متقابل. تهران: خط هنر.
- جی‌مز، موریل؛ جنگوار، دورتی. (۱۳۸۴). برای خوش‌ختی و موفقیت آفریده شده‌ایم. ترجمه حسن قائم‌زاده. تهران: علمی.
- حجاجی، عزیز؛ زری‌فام، حسین. (۱۳۹۹). «نقد روانشناختی داستان موسی و شبان مثنوی از دیدگاه نظریه اریک برن». پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی. شماره ۱۲. صص: ۲۳-۱۱.
- حسینی‌پور، حسین و همکاران. (۱۳۹۹). «تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌ها براساس نظریه شخصیت برن در مرزبان‌نامه». دستاوردهای روانشناختی. شماره ۱. صص: ۲۶۱-۹۰۱.
- رضایی دشت ارژنه، محمود؛ اله‌بخش‌زاده، بهاره. (۱۳۴۱). «نقد و بررسی نارسایی‌های موجود در پیرنگ داستان رستم و سهراب». مجله ادبیات پهلوانی. دوره ۲. پیاپی ۲. صص: ۹۰۱-۱۲۷.

- رضی، احمد؛ حاجتی، سمیه. (۳۹۱۱). «تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌ها در داستان شیر و گاو از کلیله و دمنه». پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی. شماره ۱. صص: ۶۵-۹۳.
- زری‌فام، حسین و همکاران. (۹۴۳۱). «تحلیل رفتار متقابل جنبه بالغ و والد در شخصیت‌های داستانی مثنوی بر اساس نظریات اریک برن». پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت. شماره ۲. صص: ۲۱۵-۳۱۳.
- شاپوریان، رضا. (۹۸۱۳). نیمرخ شخصیتی حافظ. تهران: جوانه رشد.
- شفیق‌آبادی، عبدالله؛ ناصری، غل امیرضا. (۱۸۳۱). نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی. تهران: مرکز نشر دان‌شگاهی.
- عمران‌نژاد، نسرين و همکاران. (۹۹۳۱). «بازی‌های پدریان و پسریان در تاریخ بیهقی بر اساس نظریه بازی‌های اریک برن». زبان و ادبیات فارسی. شماره ۴۳. صص: ۱۹-۷۶.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۹۶۱۳). شاهنامه. به کوشش جلال خالقی مطلق. جلد ۲. کالی‌فرنیا: *The Persian Heritage Foundation under the imprint of Bibliotheca Persica*
- هریس، امی ب؛ هریس، تامس آ. (۱۴۰۲). ماندن در وضعیت آخر. ترجمه اسماعیل فصیحی ح. تهران: نشر نو.
- هوشنگی، مجید؛ مددیان‌پاک، طاهره. (۱۰۱۴). «بررسی روان‌کاوانه شخصیت‌های زال، کیک اووس و رستم با رویکرد تحلیل رفتار متقابل». مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات هنر و علوم انسانی. شماره ۱. صص: ۹۸-۷۳.
- استوارت، یان؛ جونز، ون. (۱۳۸۹). تحلیل رفتار متقابل: روش‌های نوین در روانشناسی. ترجمه بهمن دادگستر. تهران: دایره.
- واعظی، روزا؛ زیرک، ساره. (۱۴۰۰). «تحلیل رفتار متقابل در داستان رستم و اسفندیار بر اساس نظریه اریک برن». پژوهش‌نامه ادب حماسی. سال ۷. صص: ۳۰۲-۲۷۵.

References

- Bahrami, M. (2006). Concepts of transactional analysis. *Khatt-e Honar*. [In Persian]
- Berne, E. (2010). *Transactional analysis in psychotherapy*. Farhang-e Nashr-e No. [In Persian]
- Harris, A. B., & Harris, T. A. (2023). *Staying OK* (E. Fasihi, Trans.). Nashr-e No. [In Persian]
- Hojjaji, A., & Zarifam, H. (2015). Psychological criticism of the story of Moses and the shepherd in Masnavi from the perspective of Eric Berne's theory. *Research in Literary Criticism and Stylistics*, 6(21), 11-32. [In Persian]
- Hosseinipour, H., & et al. (2020). Transactional analysis of characters based on Berne's personality theory in Marzban-nameh. *Psychological Achievements*, 27(1), 109-126. <https://doi.org/10.22055/psy.2020.31679.2444> [In Persian]
- Houshanghi, M., & Madadian-Pak, T. (2022). A psychoanalytic study of the characters of Zal, Kaykavus and Rostam with the approach of transactional analysis. *Interdisciplinary Studies in Literature, Arts and Humanities*, 2(1), 73-98. <https://doi.org/10.22077/islah.2022.5577.1129> [In Persian]
- Jemes, M., & Jongeward, D. (2005). *Born to win: Transactional analysis with gestalt experiments* (H. Qaem Zadeh, Trans.). Elmi. [In Persian]
- Omidali, H. (2024). Transactional analysis of Jamshid in Ferdowsi's Shahnameh based on Eric Berne's theory. *Interdisciplinary Research in Persian Language and Literature*, 1(1), 31-51. [In Persian]
- Omran Nejad, N., & et al. (2020). Fathers' and sons' games in Tarikh-e Beyhaqi based on Eric Berne's game theory. *Persian Language and Literature*, 29(43), 67-91. [In Persian]
- Razi, A., & Haajati, S. (2012). Transactional analysis of characters in the story of the lion and the ox from Kelileh Va Demneh. *Research in Persian Language and Literature*, 10(1), 39-56. [In Persian]
- Rezaei Dasht Arzhaneh, M., & Elah Bakhshzadeh, B. (2024). A critique and analysis of the plot deficiencies in the story of "Rostam and Sohrab". *Journal of Heroic Literature*, 2(1), 109-127 <http://doi.org/10.22034/heroic.2024.2.2.07>. [In Persian]
- Shafi' Abadi, A., & Nasser, G. (2002). *Theories of counseling and psychotherapy*. Markaz-e Nashr-e Daneshgahi. [In Persian]
- Shapourian, R. (2010). *Personality profile of Hafez*. Javaneh-ye Roshd. [In Persian]
- Stewart, I., & Joines, V. (2010). *TA today: A new introduction to transactional analysis* (B. Dadgostar, Trans.). Dayereh. [In Persian]
- Va'ez, R., & Zirak, S. (2021). Transactional analysis in the story of Rostam and Esfandiar based on Eric Berne's theory. *The Journal of Epic Literature*, 17(32), 275-302. <https://doi.org/10.23225793.1400.17.1.11.2> [In Persian]

- Zarifam, H., & et al. (2015). Analysis of transactional analysis of adult and parent ego states in fictional characters of Masnavi based on Eric Berne's theories. *Literary Criticism and Rhetoric Research*, 4(2), 133-152. [In Persian]
- Ferdowsi, A. (1990). *Shahnameh [The Book of Kings]* (J. Khaleghi-Motlagh, Ed.). Vol. 2. The Persian Heritage Foundation under the imprint of Bibliotheca Persica. [In Persian]